

Halk Kütüphanesi Kullanımına Sosyolojik Bir Yaklaşım

A Sociological Approach to the Public Library Use

Bülent Yılmaz*

Öz

Bu araştırmada Ankara'daki 6 yaş ve üzeri nüfusun halk kütüphanesi kullanımları sosyolojik açıdan irdelenmektedir. Bunun için Ankara'da alt, orta ve üst sosyo-ekonomik semtlerde 600 hanede oturan 1800 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırmada kişilerin halk kütüphaneleri kullanımının yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, eğitim düzeyi, coğrafik geçmiş, gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi gibi değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, kişilerin halk kütüphanesi kullanımının bu değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Abstract

This paper examines from a sociological viewpoint the public library use of people living in Ankara. Data was gathered through a questionnaire which was completed by 1800 persons (6 years old and above) residing in 600 households. Households were selected from various districts of Ankara where low-income, middle-class and well-off families lived. In this research public library use of subjects were investigated on the basis of the following variables: age, sex, occupation, marital status, geographic origin, levels of education and income, and the level of parents' education. As a result, it has been understood that the use of public libraries of individuals depends on the variations indicated.

Giriş

Halk kütüphaneleri, toplumsal yaşamın, ilişkilerin ve gereksinimlerin sonucu ortaya çıkmış; amaç ve işlevlerini içinde buldukları tarihsel ve toplumsal koşulların biçimlendirdiği kurumlardır. Her toplumsal kurum gibi, halk kütüphaneleri de, Soysal (1980:102)'ın belirttiği üzere, toplumsal oluşum,

* Dr. Bülent Yılmaz Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisidir.

ekonomik ve kültürel etkinliğin genel yasaları temelinde değerlendirilmek durumundadır. Ayrıca, Çakın (1986:15)'ın ifadesiyle, sözü edilen kütüphanelerin eğitim, gelenek-görenekler, ekonomik, coğrafik ve demografik yapı gibi çevresel etkenler ve bu etkenlerin alt unsurlarına ilişkin olarak bilimsel bir yaklaşım içinde ele alınıp, değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü;

Kütüphaneler parçası buldukları sosyal, kültürel, ekonomik, demografik, eğitimsel, tarihsel vb. denetleyemedikleri çevre koşullarından etkilenirler. Kütüphaneleri biçimlendiren bu üst sistemlerin kütüphane kurumu ile olan ilişkileri öncelikle ve özellikle incelenmeden kütüphanelerin oluşum ve gelişmelerine yönelik niçin sorusunu yanıtlamak mümkün değildir (Çakın, 1989:117).

Biraz da genelleştirerek söylemek gerekirse, özellikle Türkiye'de gerek kütüphaneler ve gerekse halk kütüphanelerine ilişkin yapılan çalışma ve değerlendirmelerde kütüphane içi unsurların ifadesi olan beş unsur yaklaşımı benimsenmektedir. Buna göre, halk kütüphanelerinin gelişme ve kullanımlarının bina, bütçe, derme, kullanıcı ve personel olarak belirlenen yapısal unsurlarının uluslararası (ve ulusal) standartlara yakınlığı/uzaklığına bağlı olduğu düşünülmektedir. Böyle bir bakış açısı, sorunun bir boyutuyla ve "bütün içinde bir parça" yaklaşımı dışında ele alınması anlamına gelmektedir. Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere, halk kütüphaneleri ya da onlara ilişkin sorunlar toplumsal yaşamı açıklama iddiasındaki genel yasalar temelinde irdelenmek durumundadır.

Halk kütüphaneleri için temel amaç kütüphanenin toplumun tüm kesimleri tarafından çok amaçlı ve en üst düzeyde kullanımudur. Halk kütüphanelerinin az kullanılması/hiç kullanılmaması ve çok sınırlı amaçlarla kullanılması;

- a) Onun, amaç ve işlevlerini gerçekleştiremeyen atıl bir kurum olması;
- b) Kendisi için ayrılan parasal kaynakların boşa gitmesi;
- c) Toplumsal kalkınmaya katkıda bulunamaması anlamına gelecek, bir başka deyişle, böylesi sonuçlara neden olacaktır. Dolayısıyla, halk kütüphanelerinin kullanılmaması/az kullanılması, özellikle Türkiye gibi olanaklarını son derece akıllıca kullanması gereken ülkeler için oldukça önemli bir sorun niteliği taşımaktadır.

Toplumsal sorunların çözümlenmesinde öncelikle sorunun bütün boyutlarıyla tanımlanması/belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için ise, o soruna ilişkin sağlıklı ve yeterli bilimsel verilerin bulunması/elde edilmesi zorunlu görünmektedir. Özellikle, Türkiye'de halk kütüphanelerinin kimler tarafından, ne kadar ve hangi amaçlarla kullanıldığına ve yine kimler tarafından neden kullanılmadığına yönelik sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Bu durumda, bir halk kütüphanesi politikası belirlemek ve halk kütüphanesi hiz-

meti vermeye çabalamak karanlıkta el kararıyla yol almaya çalışmak anlamına gelmektedir.

Biz, bu çalışmada, toplumun halk kütüphanelerini neden kullanmadığı/az kullandığı sorusuna, sosyolojik bir yaklaşımla yanıt bulmaya çalışıyoruz. Bunu yaparken de, halk kütüphanesi kullanımına ilişkin bir sorunun, toplumun sosyo-ekonomik yapısından ve/veya bireyin sosyo-ekonomik özelliklerinden bağımsız olarak ele alınıp, irdelenemeyeceği varsayımından hareket etmekteyiz.

Halk Kütüphanesi Kullanımı

Halk kütüphanesi kullanımı; "halk kütüphanesinden belirli amaçlarla yararlanmak" olarak tanımlanabilir. Literatürde bu kavrama ilişkin tanımlamalarda halk kütüphanesi kullanım sıklığı ve kullanım amaçları baz alınmaktadır. Lange'in (1988), kullanım sıklığını, Lubans'ın (1978) kullanım amaçlarını öne çıkardığı halk kütüphanesi kullanımı kavramı Zweizig'e (1977:5) göre ise, kütüphane çıktısını ifade etmektedir. Bunun dışında, kütüphane kullanımını üye kartına sahip olmak olarak ele alan yaklaşımlar da (Van House, 1983a:75) bulunmaktadır.

Kullanım kavramı içinde değerlendirilmesi gereken **kullanıcı**; "kütüphanenin hizmet vermek için hedeflediği grubun üyeleri ile kütüphane dermesi ve hizmetini fiilen kullanan diğer kişiler" (ALA, 1983:237) olarak tanımlanmaktadır. Somut olarak söylemek gerekirse; *halk kütüphanesini belirli amaçlarla yılda en az bir kez kullanan kişi kullanıcı olarak düşünülebilir* (Powell, 1984:184; Sone, 1988:35; Berelson, 1949:10).

Halk Kütüphanesi Kullanım Sıklığı

Literatürdeki yaygın/sürekli kullanımı ve somut/ölçülebilir olması nedeniyle "kullanım sıklığı" halk kütüphanesi kullanımını ifade eden bir ölçüt niteliği taşımaktadır.

Kullanım sıklığının, bir ölçüt olarak genelde kabul edilmesine karşın, bu sıklığın belirlenmesi konusunda değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Kuşkusuz, bu sıklığın belirlenmesinde literatürdeki yaklaşımlar ve ülke koşulları dikkate alınmak durumundadır. Bizim, bu çalışma için bu anlayışla oluşturduğumuz sıklık grupları ve adları şöyledir:¹

¹ Bu sıklık grupları özellikle ALA'nın önerileri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu sıklık gruplarına ilişkin olarak ayrıca bkz. Berelson, 1949; Lubans, 1978; Knight and Nourse, 1969; ALA, 1978; Madden, 1979; Kim, 1990; Grosser, 1988; D'Elia and Walsh, 1983.

<i>Az kullanan kullanıcı</i>	: Halk kütüphanesini yılda 1-5 kez kullanan kişi.
<i>Orta sıklıkta kullanan kullanıcı</i>	: Halk kütüphanesini yılda 6-23 kez kullanan kişi.
<i>Sık kullanan kullanıcı</i>	: Halk kütüphanesini yılda 24 kez ve daha fazla kullanan kişi.

Halk Kütüphanesi Kullanım Amaçları

Literatürde "kullanım amaçları" yerine aynı anlamda "kullanım biçimleri" ve "kullanım nedenleri" de yer almaktadır. Halk kütüphanesi kullanım amaçları konusunda, genelde, a) Okul için; b) İş/meslek için; c) Kişisel proje/araştırmalar için ana başlıkları ön plana çıkmaktadır (D'Elia and Walsh, 1983; Kim and Little, 1987).

Kişiler halk kütüphanesini genelde şu amaçlarla kullanabilirler:

1. Kitap/kitap dışı materyal ödünç almak.
2. Danışma kaynaklarından araştırma yapmak.
3. Okul ödevi yapmak/ders çalışmak.
4. Gazete, dergi okumak.
5. Kütüphanedeki kültürel etkinliklere katılmak.
6. Kütüphane kaynaklarını gözden geçirmek.
7. Kütüphaneye çocuğunu getirmek, kütüphanede ona yardımcı olmak/onu beklemek.
8. Kütüphane kataloğunu incelemek.
9. Fotokopi çektirmek.
10. Arkadaşlar ile buluşmak/onlarla birlikte olmak.
11. TV., Video vb. araçlardan yararlanmak.
12. Oyun oynamak.

Halk Kütüphanesi Kullanım Çalışmaları

Halk kütüphanesi kullanımı ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, literatürde genelde "kullanıcı çalışmaları", "kullanıcı incelemeleri" ve "kullanım çalışmaları" gibi kavramlarla ifade edilebilmektedir. Massey (1976:475), kullanım çalışmalarında tanımlayıcı etkenlerden çok nedensellik ilişkilerinin araştırılması gereğine dikkat çekmektedir. Halk kütüphanelerine ilişkin bir kullanım çalışmasının şu soruları içermesi ve yanıtlaması gerekmektedir:

1. Halk kütüphanelerini kim kullanmaktadır? Yani, halk kütüphanesini kullananların sosyo-ekonomik özellikleri nelerdir?
2. Halk kütüphanelerini kim kullanmamaktadır? Yani, halk kütüphanesini kullanmayanların sosyo-ekonomik özellikleri nelerdir?
3. Halk kütüphanesini, kullananlar hangi amaç(lar)la kullanmakta; kullanmayanlar hangi neden(ler)le kullanmamaktadırlar?
4. Halk kütüphanesi kullanımı (kullanma/kullanmama) ile kişilerin sosyo-ekonomik özellikleri arasında nasıl ve hangi düzeyde ilişki bulunmaktadır? Halk kütüphanesi ne kadar sıklıkla kullanılmaktadır?
5. Halk kütüphanesi kullanımını etkileyen diğer etkenler nelerdir?

Van House (1983b:76) tarafından kütüphane kullanımı konusunda en mükemmel literatür gözden geçirmesi olarak nitelenen ve bu konuda 1949-1975 yılları arasını kapsayan Zweizig ve Dervin (1977)'e ait çalışma ile, yine, 1930-1967 dönemini kapsayan Knight ve Nourse (1969)'ün çalışmaları kütüphane kullanımı ile ilgili çalışmaların genel bir değerlendirmesini içermektedir. Berelson (1949)'a ait çalışma ise literatürde "klasik" olarak nitelendirilmektedir (Nauratil, 1985:9).

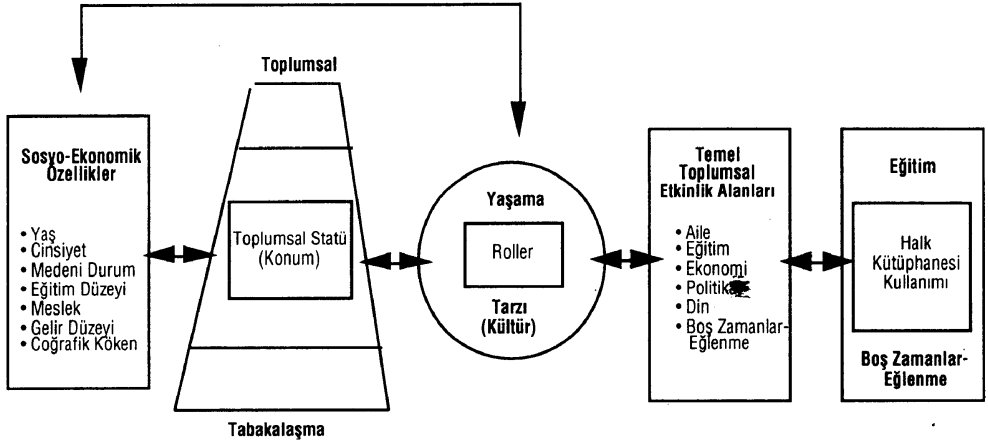
Türkiye'de halk kütüphanesi kullanımına yönelik olarak yapılan araştırma sayısı konusunda, Çapar (1990:163); "Ülkemizde yapılmış bulunan, doğrudan doğruya kullanıcı ile ilgili araştırmaların sayısı bir politika oluşturulmasına yetmeyecek kadar azdır" demektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların sayısı gerçekten azdır.²

Halk Kütüphanesi Kullanımının Sosyolojik Çerçevesi

Halk kütüphanesi kullanım çalışmalarında, başlangıçta, halk kütüphanesini "kim, ne kadar kullanıyor?" sorusuna daha sonra "kim, neden kullanıyor/kullanmıyor?" sorusu eklenmiştir. Bu sorunun eklenmesiyle soruya verilen yanıtların sayısı da artmakta, bu konuda çeşitli yaklaşımlar görülebilmektedir.

Biz, halk kütüphanesi kullanımının toplumsal bir olgu olduğu gerçeğinden hareketle, bu soruna ilişkin nedenlerin de toplumsal nitelikte olacağı, dolayısıyla konunun sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Halk kütüphanesi kullanımını olgusunun sosyolojik çerçevesini bir şekil ile kısaca şöyle açıklayabiliriz:

² Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz. Gürtürk,1964; Baysal, 1977; Çapar, 1984a ve 1984b.

Şekil 1. Halk Kütüphanesi Kullanımı İçin Sosyolojik Bir Model.

Buna göre, her bireyin toplumsal yaşamda sahip olduğu sosyo-ekonomik (sosyo-demografik, demografik vb. biçiminde de adlandırılabilmektedir) özellikler, onun, toplumsal tabakalaşma³ sistemi içindeki konumu anlamına gelen statüsünü belirlemektedir. Birey, sahip olduğu bu statüye uygun düşen rolleri⁴ sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlediği yaşama tarzı (kültür)⁵ içinde gerçekleştirmek durumundadır. Statünün belirlediği ve yaşama tarzının biçimlendirdiği bu roller Fichter'e (198?) göre altı temel toplumsal etkinlik alanı içinde yer alır. Bir başka deyişle, birey için yaşam altı parçadan oluşur. Halk kütüphanesi kullanımı alt etkinliği de kapsam itibarıyla eğitim ile boş zamanları değerlendirme/dinlenme etkinliğinin içinde değerlendirilebilir. Buna göre, bireyler sosyo-ekonomik özelliklerine bağlı olarak farklı statülerinden dolayı sahip oldukları farklı rolleri yaşama tarzları çerçevesinde ve eğitim, boş zamanlar/dinlenme alanlarında farklı biçimlerde gerçekleştirecekler, bu durumda, bu alanlar içinde yer alan halk kütüphanesi kullanımları da çeşitli açılardan farklı olacaktır.

İşte, buraya kadar söz edilen kavramlar temelinde ve sosyolojik çerçevede bir araştırma gerçekleştirmiş bulunmaktayız. Bu araştırma verilerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda verilmektedir.

- 3 *Toplumsal tabakalaşma:* Belirli bir nüfusun hiyerarşik olarak üstüste gelen tabakalar halinde farklılaşması (Sorokin, 1964:11).
- 4 *Rol:* Birbiriyle ilişkili davranış örüntüsünün bir sosyal işlev çevresinde kümelenmesinde ortaya çıkan bileşimi (Fichter, 198?: 94).
- 5 *Yaşama tarzı:* Alışkanlık, tutum ve ilişkiler sisteminin gerçekleştiriliş biçimi, kültür (Eke, 1980: 101).

Ankara'da Oturanların Halk Kütüphanesi Kullanımlarının Sosyolojik Yönden İncelenmesi

Yöntem

Bu çalışmada evren olarak belirlenen Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalan beş ilçedeki toplam 322 mahalle ve 671.588 haneden 16 mahalle ve 600 hane örneklem olarak alınmış, örneklem 0.05 yanılma olasılığında 1.96 t tablo değeri ile belirlenmiştir. Örneklem için belirlenen sayıda mahalle ve hanelerin üç sosyo-ekonomik düzeye (alt-orta-üst⁶ göre oransal dağılımları yapılmıştır. Buna göre 16 mahallenin 10'u alt, 4'ü orta ve 2'si üst sosyo-ekonomik düzeyden; aynı biçimde 600 hanenin 260'ı alt, 200'ü orta ve 140'ı da üst sosyo-ekonomik düzeyden seçilmiştir. Çalışmada, 600 hanede oturan 6 ve üzeri yaşta 1800 kişiye anket uygulanmıştır. Örneklem iki aşamalı (mahalle/hane) tabakalı yöntemle belirlenmiştir. Gerekli veriler Devlet İstatistik Enstitüsü'nden sağlanmıştır. Araştırmanın alan çalışması 1994 Mart-Mayıs aylarında yapılmıştır. Elde edilen veriler ilgili serbestlik derecesi ve % 95 güven aralığında Khi Kare ve kontenjan (contingency) katsayısı (korelasyon) teknikleriyle değerlendirilmiştir. Gerekli hesaplamalar SAS istatistik programıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde araştırmadan elde ettiğimiz veriler içinde bir yazı çerçevesinde sunabileceklerimizi somut olması açısından grafiklerle yorumlamaya çalışacağız.⁷

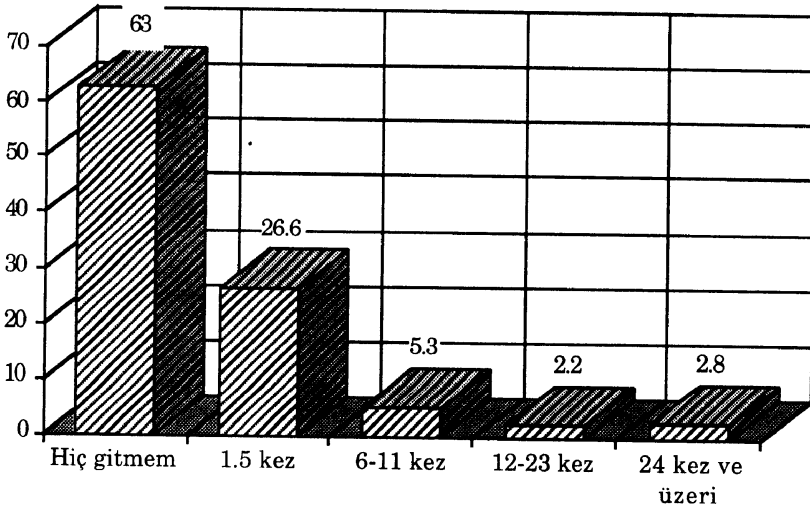
Toplumda Kütüphane Kullanım Düzeyi⁸

Halk kütüphanesine hiç gitmeyenlerin en yüksek düzeyde olduğu, sık kullanıma doğru gidildikçe oranların düştüğü anlaşılmaktadır (Grafik 1). Hiç gitmeyenlerle, çok zayıf bir kullanımı ifade eden yılda 1-5 kez gidenlerin oranı % 90'a ulaşmakta, gerçek kullanıcı olarak değerlendirebileceğimiz yılda 24 kez ve üzerinde kullananların oranı ise oldukça düşük düzeyde (% 2.8) görünmektedir.

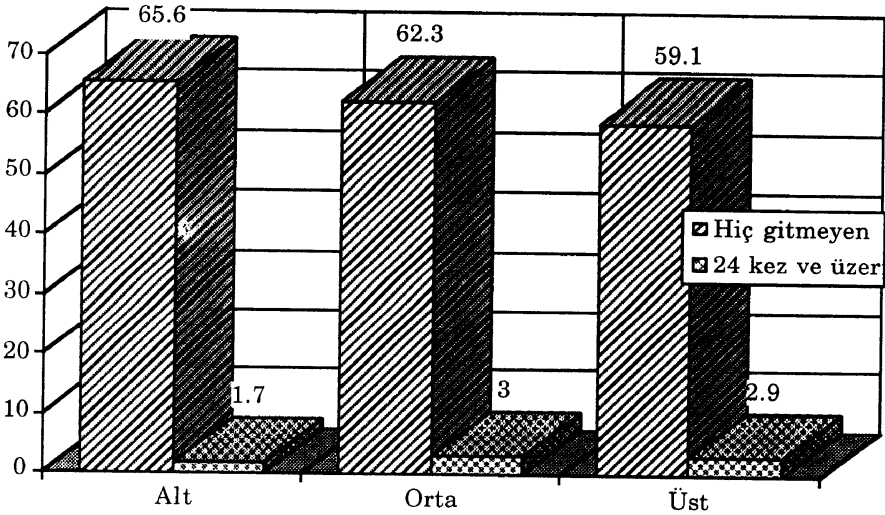
6 DIE'nin Ankara'daki semtler için belirlediği alt-orta-üst gruplandırması temel alınmıştır.)

7 Daha ayrıntılı veri ve değerlendirmeler için bkz. Yılmaz 1995.

8 Belirlenen evren kastedilmektedir.

Grafik 1. Halk Kütüphanesi Kullanım Sıklığı

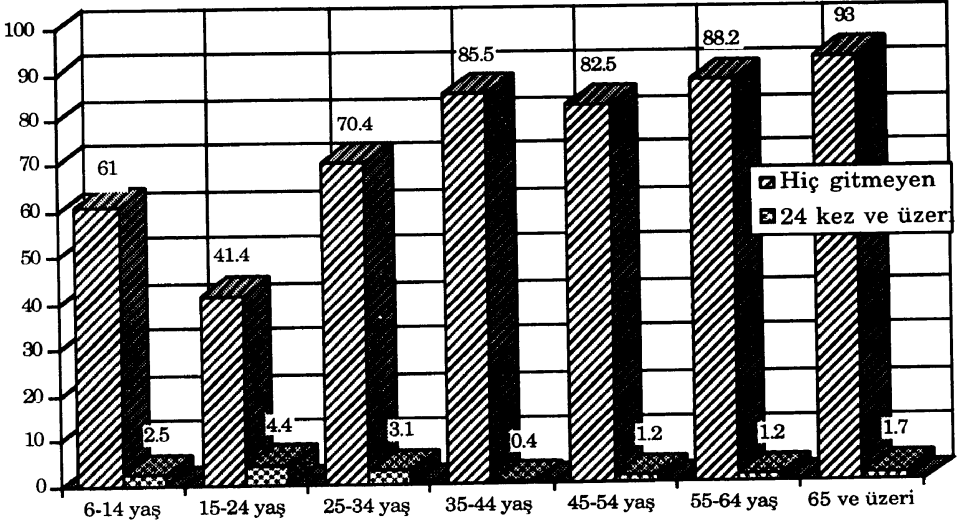
Grafik 2. Sosyo-Ekonomik Bölgelere Göre Halk Kütüphanesi Kullanımı

Kullanımın sosyo-ekonomik bölgeler⁹ bazındaki dağılımını gösteren Grafik 2'ye göre, hiç gitmeyenlerin oranı üst sosyo-ekonomik bölgeden alt sosyo-ekonomik bölgeye doğru gidildikçe yükselmekte, sık gidenlerin oranı ise düşmektedir. Ancak, her üç kesimde de sık kullanım düzeyinin oldukça düşük olduğu söylenebilir.

⁹ Ankara'daki semtler kastedilmektedir.

Yaş-Halk Kütüphanesi Kullanımı

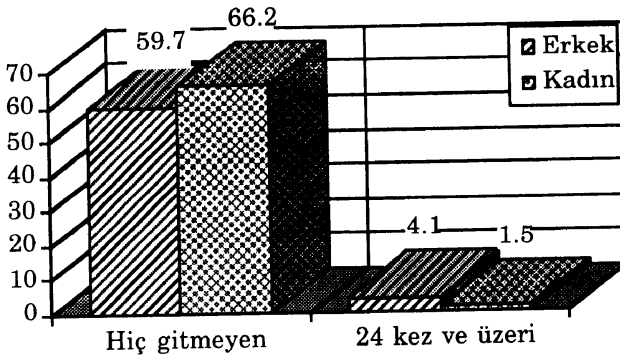
Genelde yaş yükseldikçe halk kütüphanesi kullanımının düştüğü görülmektedir. En olumlu görüntü çizen yaş grubu 15-24; en olumsuz görüntüye sahip yaş grubu da 65 yaş ve üzeridir. Özellikle, 35 yaştan itibaren halk kütüphanesi kullanımının sık kullanım bazında anlamlı bir biçimde düştüğü; hiç kullanmama bazında ise yükseldiği anlaşılmaktadır.

Grafik 3. Yaş-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Cinsiyet-Halk Kütüphanesi Kullanımı

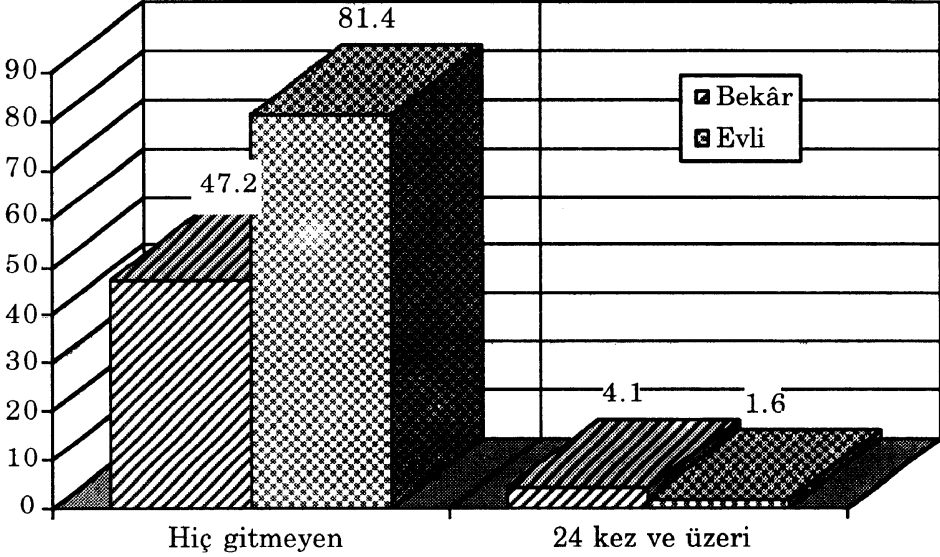
Erkek bireylerin biraz daha fazla halk kütüphanesi kullanıyor görünmelerine karşın, cinsiyetler arasında bu konuda önemli bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır.

Grafik 4. Cinsiyet-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Medeni Durum-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Her iki grupta da sık kullananların düşük olmasına karşın özellikle hiç gitmeme bazında bekâr bireylerin daha olumlu bir görüntü çizdiği görülmektedir. Bir başka deyişle, bekâr bireyler halk kütüphanesini evli bireylere göre daha çok kullanmaktadırlar.

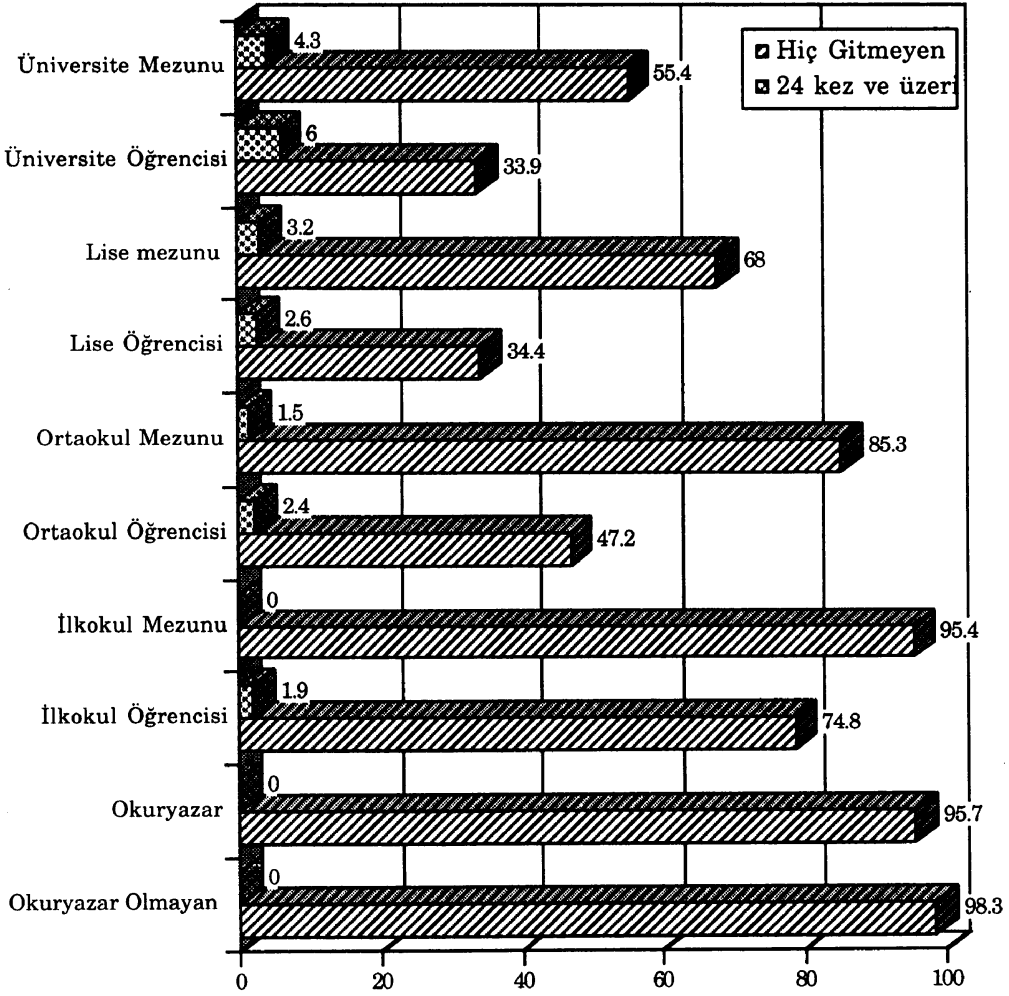

Grafik 5. Medeni Durum-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Eğitim Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Grafik 6'ya göre;

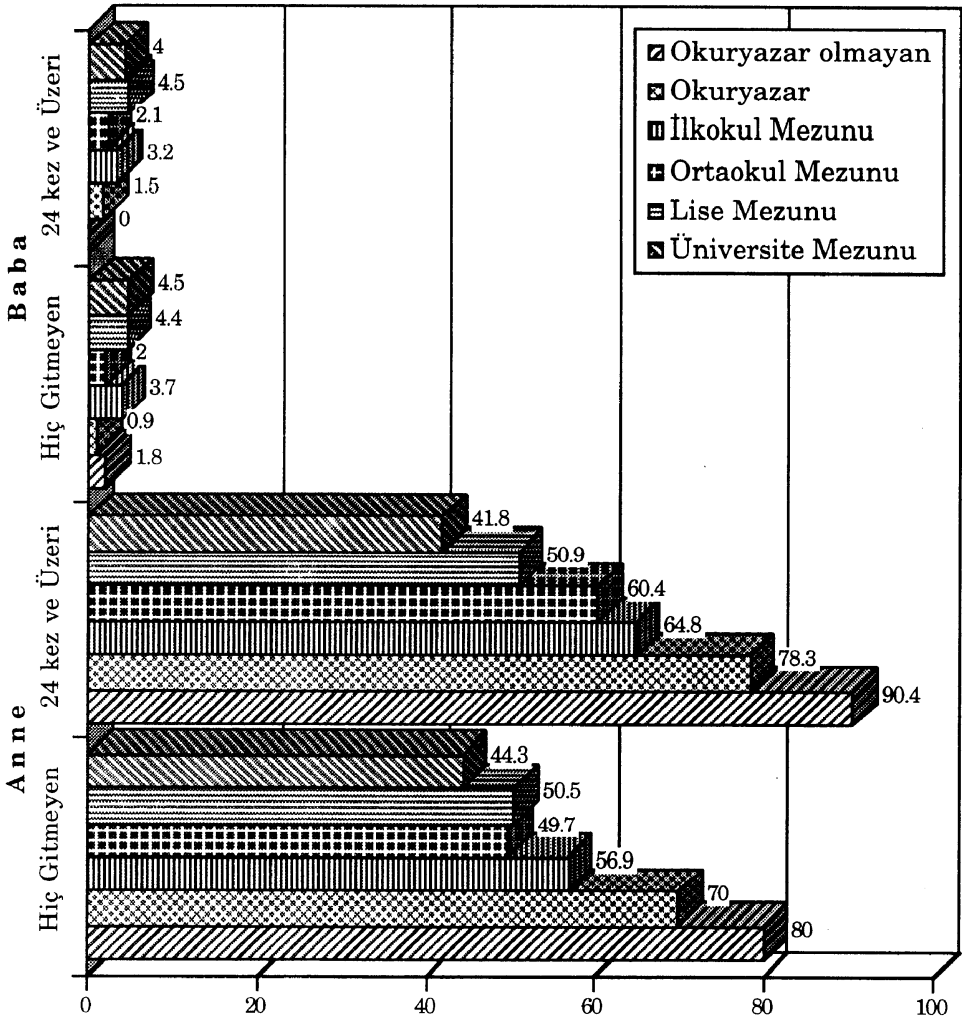
- Halen öğrenci olanlar, halk kütüphanesini öğrenci olmayanlara göre daha çok kullanmaktadırlar.
- Halk kütüphanesini en çok lise ve üniversite öğrencileri kullanmaktadırlar.
- Eğitim düzeyi yükseldikçe halk kütüphanesi kullanımı da artmaktadır.

Grafik 6. Eğitim Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Anne-Baba Eğitim Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı

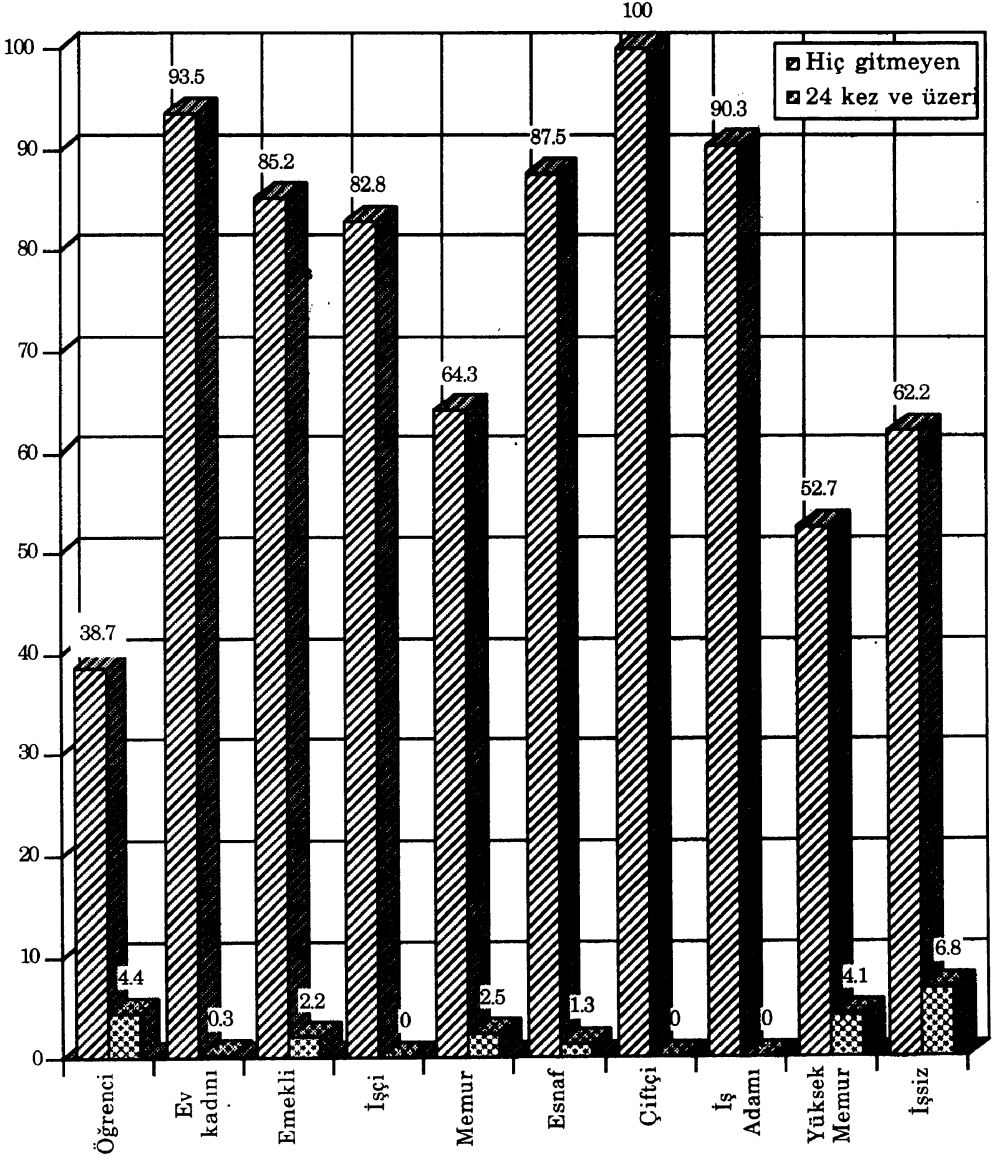
Görüldüğü gibi, anne-baba eğitim düzeyi düştükçe bireylerin halk kütüphanesine hiç gitme oranları yükselmekte, sık gitme oranları düşmektedir. Örneğin; babası okur-yazar olmayanların % 90.4'ü halk kütüphanesine hiç gitmezken, bu oran, babası üniversite mezunu olan bireyler için % 41.8'e düşmektedir. Aynı farklılık sık kullanım bazında da görülmektedir (% 0 ve % 4).

Grafik 7. Anne-Baba Eğitim Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Meslek-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Halk kütüphanesi kullanımını meslekler açısından gösteren Grafik 8'e göre, halk kütüphanesini hiç kullanmayanlar içinde en yüksek oranlara çiftçi, ev kadını, iş adamı ve emekliler sahip iken, öğrenciler bu konuda en düşük orana sahiptir. Benzer görüntünün sık kullanım bazında da olduğu anlaşılmaktadır (Grafik 8).

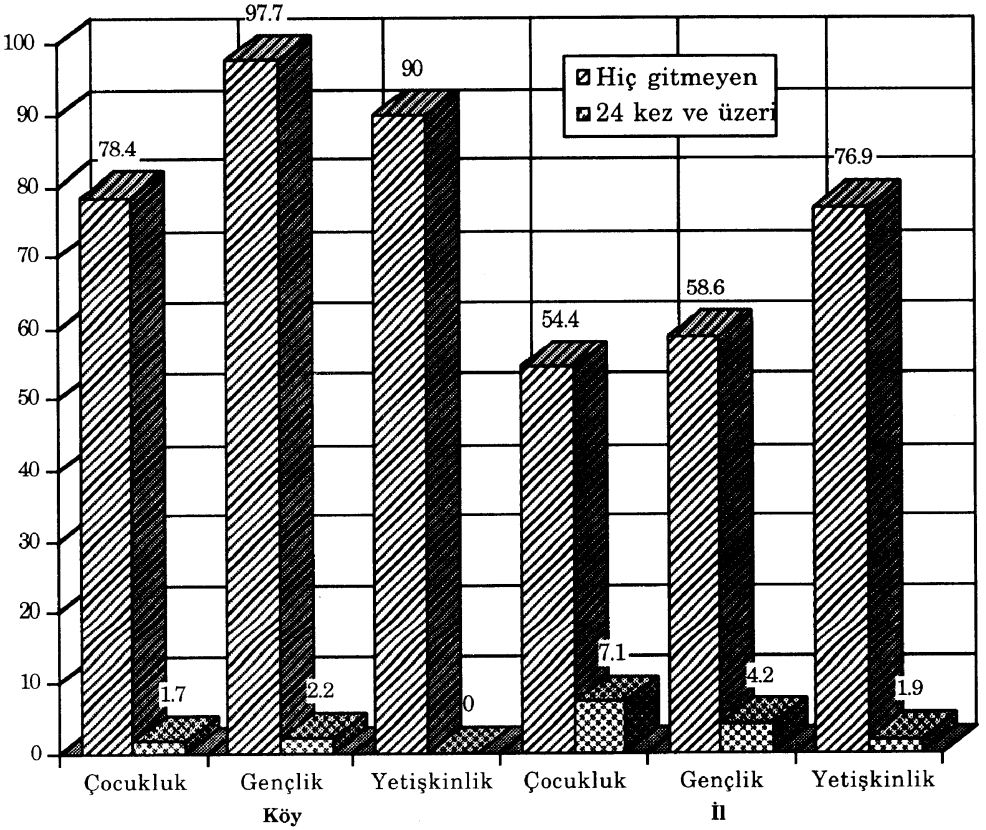

Grafik 8. Meslek-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Coğrafik Geçmiş-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Bireyin coğrafik geçmişini ifade eden çocukluk, gençlik ve yetişkinliğin geçirdiği yere göre halk kütüphanesi kullanımına baktığımızda, köy kökenli bireylerin, halk kütüphanesini, kent kökenli bireylere göre daha az kullandığı

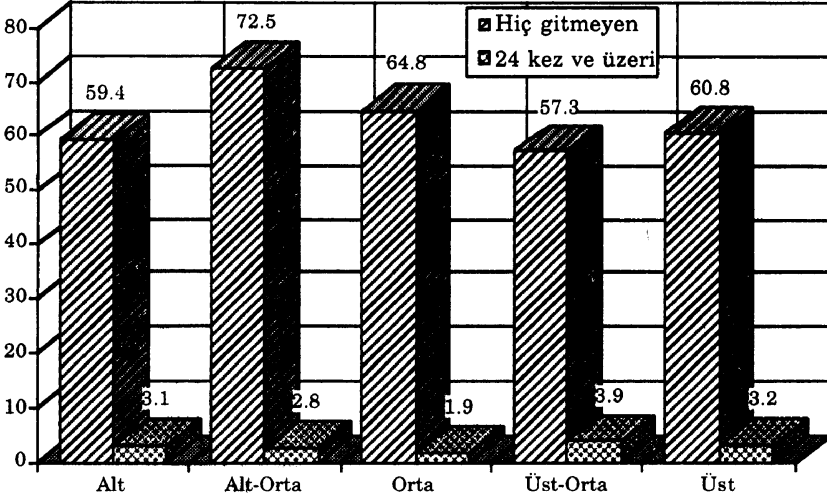
anlaşılmaktadır. Örneğin; gençliğini köyde geçiren bireylerin % 97.7'si halk kütüphanesine hiç gitmezken, bu oran, gençliğini kentte geçiren bireyler için % 58.6'ya düşmektedir. Sık kullanım bazında da benzer farklılık görülmektedir (% 2.2 ve % 4.2).

Grafik 9. Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinliğin Geçirildiği Yer-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Gelir Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı

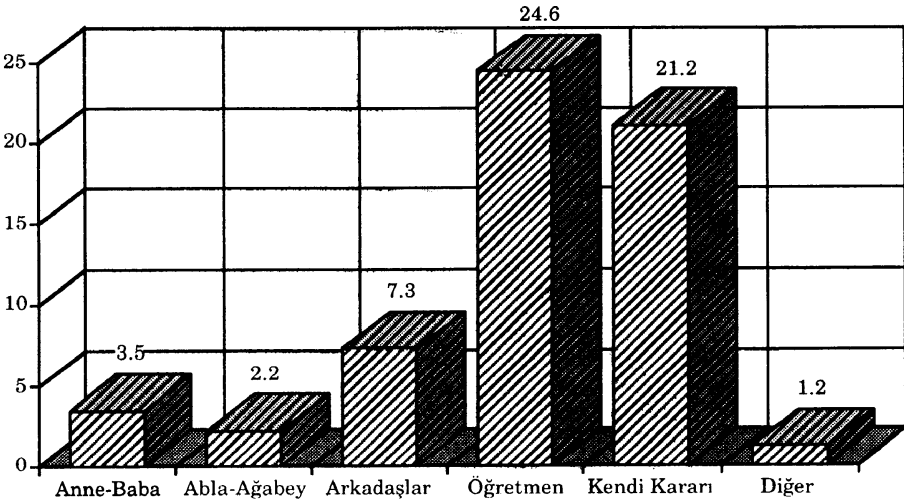
Gerek hiç gitmeyenler ve gerekse sık gidenler bazında halk kütüphanesini en çok üst-orta diyebileceğimiz gelir düzeyine sahip bireyler kullanmaktadır. Ancak, her gelir düzeyinde kullanımın düşük olduğu dikkati çekmektedir.

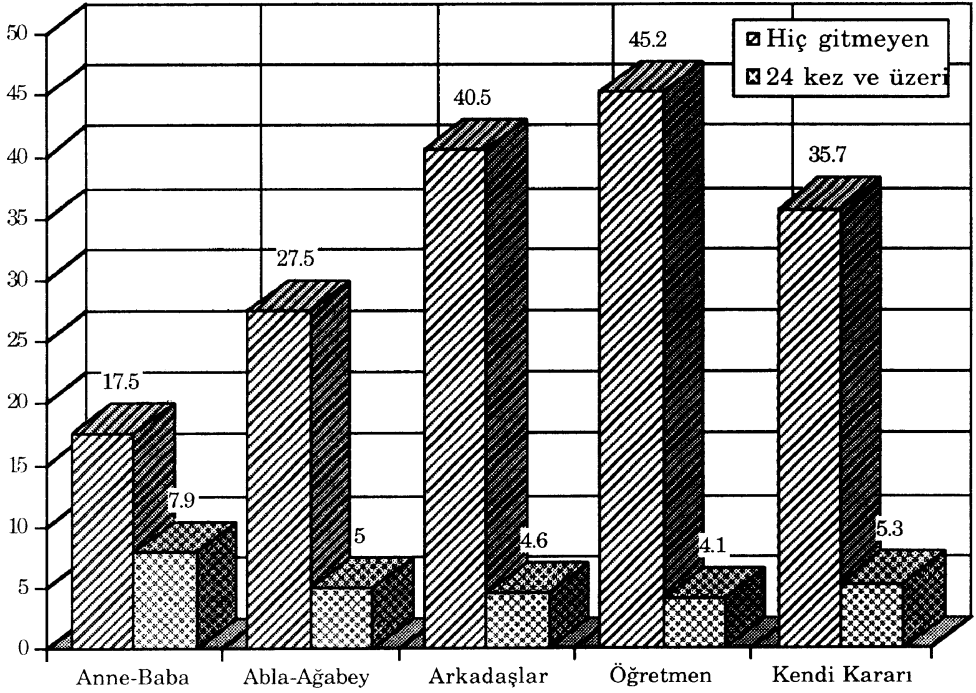
Grafik 10. Gelir Düzeyi-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Bireyleri Halk Kütüphanesine İlk Kez Gitmeye Yöneltenler

Görüldüğü gibi, bireyi halk kütüphanesi ile ilk kez tanıştıranlar içinde en yüksek oran öğretmenlere ait iken, bu konuda anne-babanın etkisi (bu bir yaşama tarzı göstergesidir) oldukça düşüktür. Halk kütüphanesine ilk kez kendi kararı ile gidenlerin oranı da bir hayli yüksektir. Bu durum, bireylerin halk kütüphanesine gitme konusunda yeterince yönlendirilmediği biçiminde yorumlanabilir.

Grafik 11. Halk Kütüphanesine İlk Kez Gitmeye Yöneltenler.

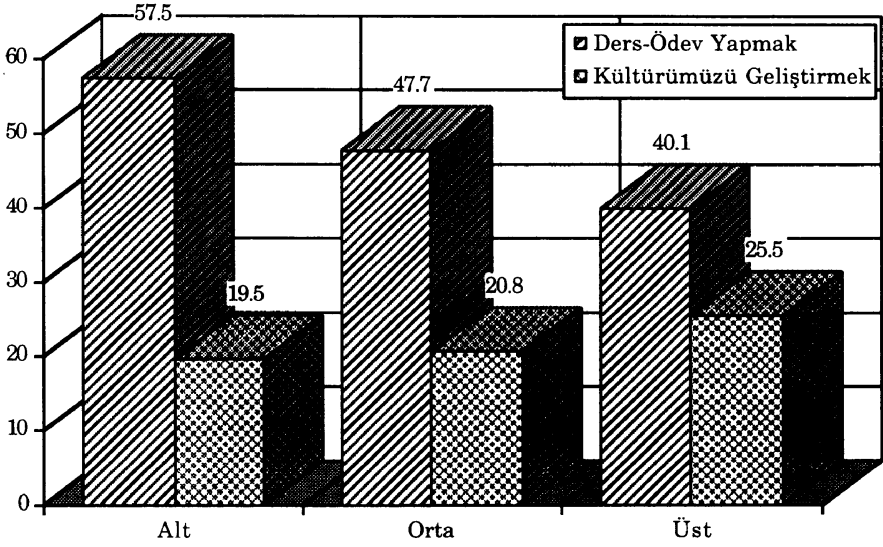

Grafik 12. İlk Kez Gitmeye Yöneltenler-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Bireyleri halk kütüphanesi kullanmaya ilk kez yöneltenlerin halk kütüphanesi kullanma alışkanlığı yaratma ve sürdürme açısından rolünü ortaya koyan Grafik 12'ye göre, bu konuda en etkili kişilerin anne-baba ve en az etkiye sahip kişilerin de öğretmenler olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlere ilişkin bu olumsuz verilerin nedenlerini öğretmen yetiştirme kurumlarını da içine alan eğitim sisteminde aramak gerekmektedir.

Toplumun Halk Kütüphanesi Bilinci

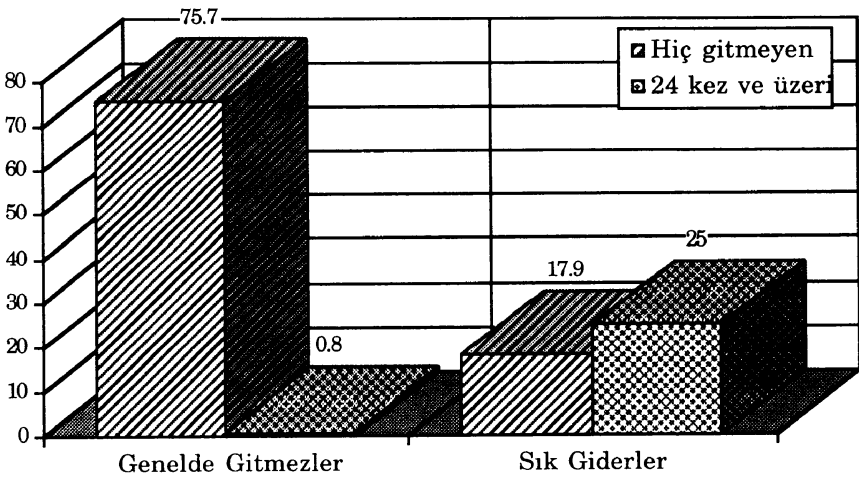
Toplumun halk kütüphanesini nasıl bir kurum olarak gördüğünü, yani halk kütüphanesi bilincini ortaya koyan Grafik 13 bize ilginç veriler sunmaktadır. Buna göre, toplum halk kütüphanesini genelde bir ders çalışma-ödev yapma yeri olarak görmekte, bu yanlış bilinç alt sosyo-ekonomik bölgeye doğru gidildikçe artmakta; halk kütüphanesini kültürel bir kurum olarak görenlerin oranı ise düşmektedir.

Grafik 13. Halk Kütüphanesine Neden Gidilir? (Sosyo-Ekonomik Bölgelere Göre Düşünceler)

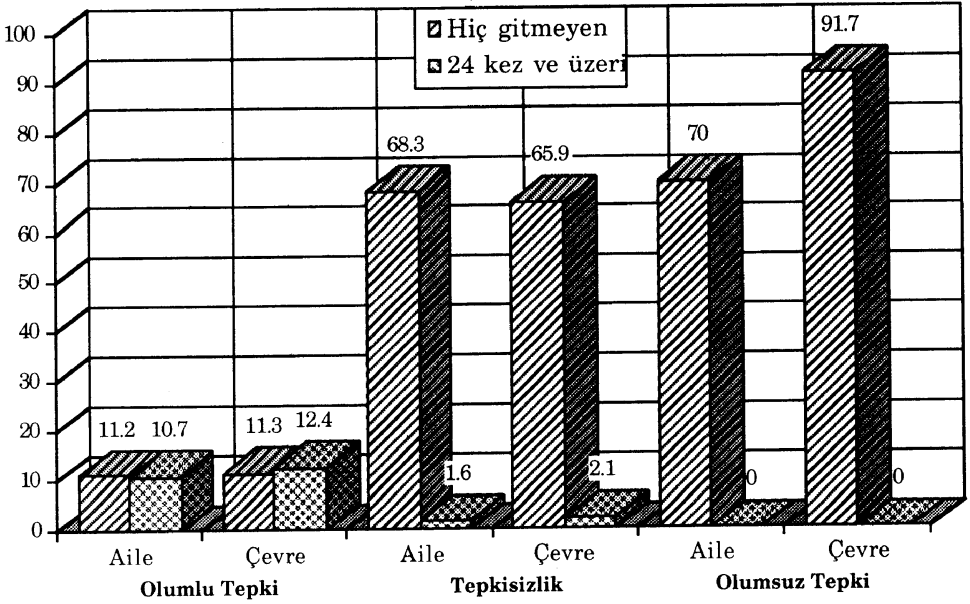
Yaşanılan Aile ve Çevre-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Yaşanılan aile ve çevrenin, bireyin gerek yaşama tarzını gerekse ondan beklenen rolleri belirleme anlamında önemli etkisi bulunmaktadır.

Grafik 14. Yaşanılan Çevrede Halk Kütüphanesi Kullanımının Bireylerin Halk Kütüphanesi Kullanımına Etkisi

Bir çevrede toplumun halk kütüphanesi kullanım düzeyinin bireyin halk kütüphanesi kullanımını etkileyip etkilemediğini yukarıdaki grafikte (Grafik 14) görmek olanaklıdır. Buna göre, halk kütüphanesine sık gidilen bir çevrede yaşayan bireyler, halk kütüphanesine, genelde halk kütüphanesi kullanılmayan bir çevrede yaşayanlara göre daha sık gitmektedirler.

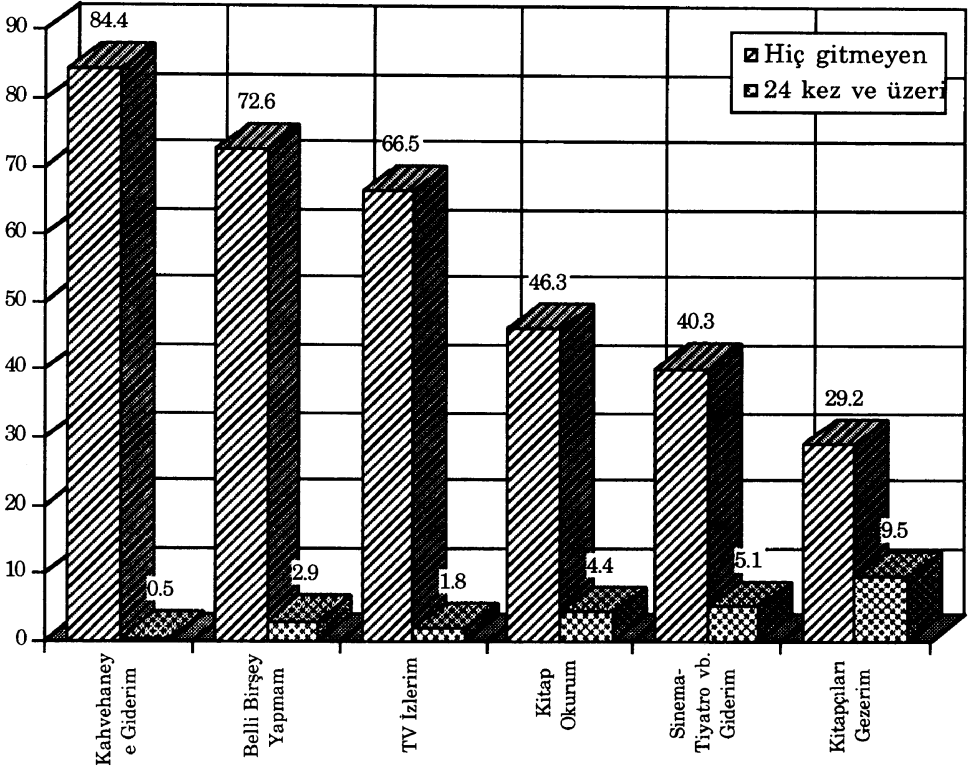
Grafik 15. Aile ve Çevre Tutumunun Halk Kütüphanesi Kullanımına Etkisi.

Halk kütüphanesi kullanımında bireyi güdüleme ve ondan halk kütüphanesine gitme gibi bir rol beklemenin göstergesi sayılacak bu konudaki aile ve çevre tutumunun niteliği önemlidir. Gerek sık gitme ve gerekse hiç gitmeme bazlarında, aile ve çevresinden halk kütüphanesi kullandığı için olumlu tepki alanlar halk kütüphanesini en çok kullanırken, onları, bu konuda herhangi bir tepki almayan ve olumsuz tepki alan bireyler izlemektedir.

Boş Zaman Etkinlikleri-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Bireylerin boş zamanlarını değerlendirme etkinliklerinin niteliği onların bir anlamda yaşama tarzlarını gösterir. Bu etkinliklerin üretici ve bilgiye ilişkin olmasının halk kütüphanesi kullanımını olumlu, zaman öldürücü/üret-

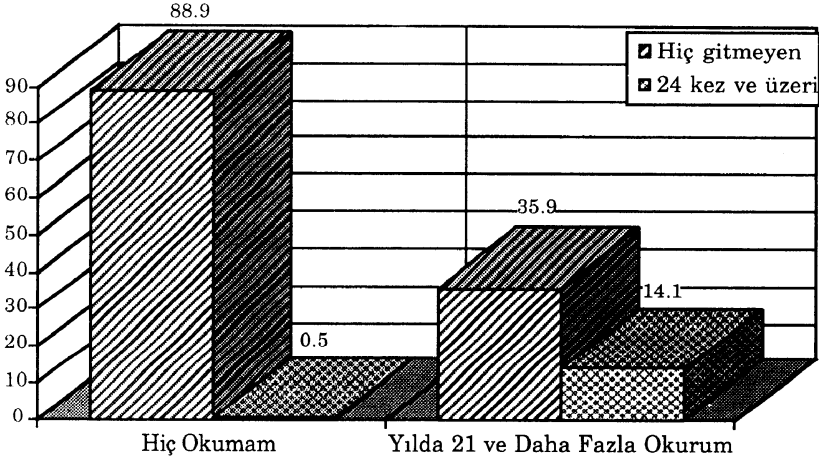
ken olmayan nitelikte olmasının ise olumsuz etkileyeceği beklenir. Grafik 16'da sunulan araştırma verileri bu savı doğrulamaktadır. Buna göre, boş zamanlarını kahvehaneye giderek, TV izleyerek ya da belli bir şey yapmadan değerlendiren bireylerle, genelde üretken ve bilgi ile ilişkili etkinliklerde bulunan bireylerin halk kütüphanesi kullanımları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin; TV izleyenlerin yalnızca % 1.8'i halk kütüphanesini sık kullanırken, bu oran boş zamanlarında kitapları gezenler için % 9.5'e yükselmektedir.

Grafik 16. Boş Zaman Etkinlikleri-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Kitap Okuma-Halk Kütüphanesi Kullanımı

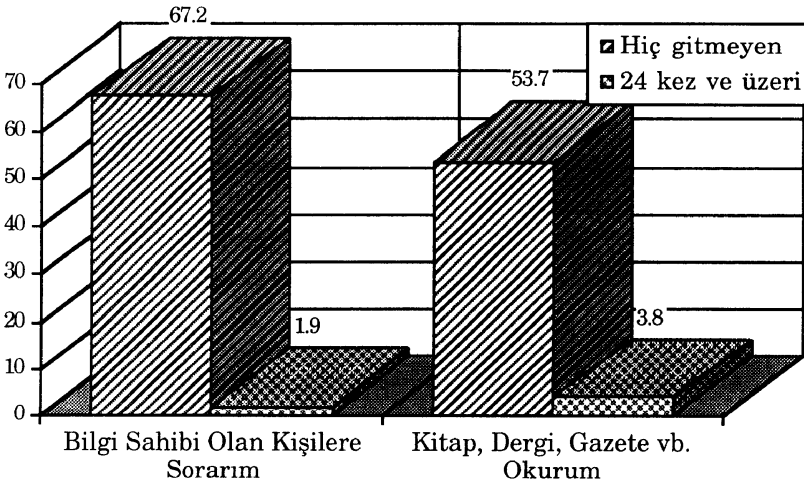
Kitap okumanın halk kütüphanesi kullanımına olumlu etkisinin olacağı genelde bilinen bir ilişkidir. Bizim araştırma sonuçlarımız bu ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Hiç kitap okumayan bireylerin yaklaşık % 89'u halk kütüphanesine hiç gitmezken, sık kitap okuyanlar için bu oran % 36'ya düşmektedir. Aynı biçimde sık kullanım bazında da bu oranlar hiç kitap okumayanlar için % 0.5 iken, çok kitap okuyanlar için % 14.1'dir.

Grafik 17. Kitap Okuma-Halk Kütüphanesi Kullanımı.

Bilgi Gereksinimlerini Karşılama Biçimi-Halk Kütüphanesi Kullanımı

Bireylerin bilgi gereksinimlerini karşılama biçimlerinin niteliği, onların yaşama tarzlarının da bir göstergesidir. Gereksinim duyduğu bilgiyi o konuda bilgili olduğunu düşündüğü kişilere sormak ile, araştırarak/okuyarak bulmak iki ayrı yaşama tarzını ifade eder ve halk kütüphanesi kullanımı bunlardan ikincisine daha yakındır.

Grafik 18. Bilgi Gereksinimlerini Karşılama Biçimi-Halk kütüphanesi Kullanımı.

Grafik 18'deki bulgular yukarıdaki savı doğrulamaktadır. Buna göre, gereksinim duyduğu bilgiyi sorarak öğrenmeye çalışan bireyler, halk kütüphanesini, bu konuda kitap dergi, gazete vb. okuyarak öğrenmeye çalışan bireylere göre daha az kullanmaktadırlar.

Araştırma Bulgularına Göre Kullanıcı Profilleri

Yukarıda sunulan bulgulara göre halk kütüphanesini "sık kullanan" ve "hiç kullanmayan" *kullanıcı profilleri* şöyledir:

Sık kullanan kullanıcı:

- 15-24 yaş arası;
- Erkek;
- Bekâr;
- Öğrenci;
- Şehir kökenli;
- Orta-üst gelir düzeyine sahip.

Hiç kullanmayan kullanıcı:

- 35 yaş ve üzeri;
- Kadın/erkek;
- Evli;
- Okur-yazar;
- Esnaf;
- Köy kökenli;
- Alt gelir düzeyine sahip.

Sonuç ve Öneriler

Sunduğumuz bulgulara dayanarak araştırmadan elde edilen sonuçları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Toplumun halk kütüphanesi kullanım düzeyi oldukça düşüktür ve bu sosyo-ekonomik bölgelere göre değişmektedir. Halk kütüphanesi kullanımı alt sosyo-ekonomik bölgeye gidildikçe azalmaktadır.
2. Halk kütüphanesi kullanımı bir gençlik/çocukluk davranışı/eylemi niteliği taşımaktadır. Yetişkinlikten itibaren yaş yükseldikçe kütüphane kullanım düzeyi düşmektedir.
3. Cinsiyetin halk kütüphanesi kullanımına anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

4. Bekâr bireyler halk kütüphanesini daha çok kullanmaktadırlar.
5. Halk kütüphanesi kullanımı ile bireyin eğitim düzeyi arasında anlamlı ve doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Eğitim düzeyi yükseldikçe halk kütüphanesi kullanımı da artmaktadır.
6. Anne ve babanın eğitim düzeyi bireyin halk kütüphanesi kullanımını etkilemekte, anne babanın eğitim düzeyi yükseldikçe bireyin halk kütüphanesi kullanımı artmaktadır.
7. Meslek ile halk kütüphanesi kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Eğitim ve bilgiye dayalı mesleklere sahip bireyler halk kütüphanesini daha çok kullanmaktadırlar.
8. Kütüphane kullanmak bir kentlileşmiş birey davranışıdır.
9. Aralarında anlamlı bir ilişki olmamasına karşın, halk kütüphanesini en çok üst-orta gelir düzeyine sahip bireyler kullanmaktadırlar.
10. İçinde yaşadığı sosyo-ekonomik koşullar ve sahip olduğu yaşama tarzı bireylerin halk kütüphanesi kullanımlarını etkilemektedir.
11. Toplumda eksik/yanlış bir halk kütüphanesi bilinci bulunmakta, halk kütüphanesi kullanımının yetersizliğinde bu eksik/yanlış bilinç etkili olmaktadır.
12. Boş zaman etkinliklerinin niteliği halk kütüphanesi kullanımını etkilemektedir.
13. Kitap okuma ile halk kütüphanesi kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
14. Bilgi gereksinimlerinin karşılanma biçiminin niteliği ile halk kütüphanesi kullanımı arasında anlamlı ilişkiler vardır. Halk kütüphanesi kullanma yazılı kültür sürecinin parçasıdır.
15. Halk kütüphanesi kullanma, toplumun bireyden statüsüne göre gerçekleştirilmesini beklediği bir rol niteliği göstermektedir.

Bu sonuçlara dayanarak şu genel öneriler sunulabilir.

1. Öncelikle genelde kütüphaneleri özelde de halk kütüphanelerini beş unsur temelinde ele alan bakış açısı/yaklaşımı değiştirilmelidir. Halk kütüphaneleri toplumsal kurumlardır ve toplumbilimsel bir yaklaşımla irdelenebilirler. Halk kütüphanesi kullanımı toplumsal bir davranıştır.
2. Halk kütüphaneleri, hizmet verdikleri kitleyi tanıma, kullananların ve kullanmayanların özelliklerini ve halk kütüphanesine yönelik düşüncelerini belirleme amacıyla belirli aralıklarla "kullanım araştırmaları" (kullanıcı incelemeleri) yapmalıdırlar.
3. Yaygın eğitime yönelik etkinliklere ağırlık verilmelidir.
4. Halka ilişkiler programı mutlaka güçlendirilmeli ve yaşama geçirilmelidir.

5. Halk kütüphanesi kullanımını artırmaya yönelik bir program (strateji) oluşturulmalıdır.

Toplum olumlu anlamda değiştirebilmek için halk kütüphanelerini kullanırmak gerekli, ancak bunun için de toplumu değiştirmek zorunlu görünmektedir. Bu konuda üretken bir döngü kurmak varılan kısır döngüyü kırmak ile olanaklıdır. Özellikle Türkiye’de halk kütüphanelerinin geleceğini belirleyecek olan gerçek budur.

Kaynakça

- American Library Association-ALA (1978). *Book reading and library usage: a study of habits and perceptions*. New Jersey: ALA.
- _____ (1983). *The ALA Glossary of Library and Information Science*. (Ed. by Heartsill Young). Chicago: ALA.
- Baysal, Jale. (1977). "Faydalananlar açısından kitaplıklarımız", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 26 (1):140-149.
- Berelson, Bernard. (1949). *The library's public*. New York: Columbia University Press.
- Çakın, İrfan. (1986). "Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 35 (1): 8-16.
- _____ (1989). "Karşılaştırmalı kütüphanecilik: Yöntemi ve özellikleri", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7 (12): 113-130.
- Çapar, Bengü (1984a). "Gezici kütüphane okuyucuları üzerine bir araştırma", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 33 (1):15-30.
- _____ (1984b). "Gezici kütüphane okuyucuları üzerine bir araştırma", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 33 (2): 66-82.
- _____ (1990). "Kullanıcı incelemeleri" *Türk Kütüphaneciler Derneği 40. Yıl Kütüphanecilik Kurultayı 30 Kasım-1 Aralık 1989. Ankara*.(161-164). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- D'Elia, George and S.Walsh (1983) "User satisfaction with library service", *The Library Quarterly* 52 (2): 109-133.
- Eke, Nurten. (1980). "Yaşama tarzı ile gelir seviyesi arasında ilişki" *Sosyoloji Konferansları 18. Kitap* içinde (93-114). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Fichter, Joseph. (198?). *Sosyoloji nedir?* (Çev. Nilgün Çelebi) Ankara: Toplum.
- Grosser, Kerry. (1988). "Library usage: habits amongst Melbourne tertiary students", *Australian Academic & Research Libraries* 19 (1): 114.
- Gürtürk, Sami. (1964). "Halk kütüphanelerinde neler okunmaktadır?", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 13 (12): 21-27.
- Kim, Choong Han. (1990). "Occupational users and uses of the public library", *Public Library Quarterly* 10 (2):11-32.

- Kim, C.H. and R.D. Little. (1987). *Public library users and uses: a market research handbook*. Metuchen: The Scarecrow Press.
- Knight, D.M. and E.S. Nourse. (1969). *Libraries at large: tradition, innovation and the national interest*. New York: Bowker.
- Lange, Janet M.. (1988). "Public library users, nonusers and type of library use", *Public Library Quarterly* 8 (1-2): 49-67.
- Lubans, John. (1978). "Library user studies", *Encyclopedia of Library and Information Science* 16: 147-160. New York:Marcel Dekker.
- Madden, M. (1979). "Marketing survey spinoff: library user/nonuser life styles", *American Libraries* 10: 78-81.
- Massey, M.E.. (1976). "Market analysis and audience research for libraries", *Library Trends* 24 (3): 473-481.
- Nauratil, Marcia J. (1985). *Public libraries and nontraditional clientele: the politics of special services*. Westports: Greenwood Press.
- Powell, Ronald R. (1984). "Library use and personality: the relationship between locus of control and frequency of use", *Library and Information Science Research* 6 (2): 179-190.
- Sone, Akio. (1988). "An application of discrete choice analysis to the modeling of public library use and choice behaviour", *Library and Information Science Research* 10 (1): 35-55.
- Sorokin, P.A. (1964). *Social and cultural mobility*. New York: The Free Press.
- Soysal, Özer. (1980). "Geleneksel Türk kütüphaneciliğinin toplumsal-ekonomik yapısına yaklaşımda metodoloji ve kaynak sorunu", *Belleten* 44 (7): 97-110.
- Von House, Nancy A. (1983a). "A time allocation theory of public library use", *Library and Information Science Research* 5 (4): 365-384.
- _____ (1983b). *Public library user fees: the use and finance of public libraries*. Connecticut: Greenwood Press.
- Yılmaz, Bülent. (1995). Ankara'da halk kütüphanesi kullanımı: sosyo-ekonomik çözümlene. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Zweizieg, D.L. and B. Dervin. (1972). "Public library use, user, uses: advances in knowledge of the characteristics and needs of the adult clientele of American public libraries", *Advances in Librarianship* 7: 231-236.
- Zweizig, Douglas L. (1977). "Measuring library use", *Drexel Library Quarterly* 13 (7): 315.